

(Пред)чувстващата полска периферия – между катастрофизма на група „Волин“ и търсенията на постмодернистите¹

The (Pre)feeling Polish Periphery – between Catastrophism of the “Wolin” Group and Quests of the Postmodernists

Венеса Начева

СУ „Св. Климент Охридски“

Venesa Nacheva

Sofia University “St. Kliment Ohridski”

vknacheva@gmail.com

This article analyzes the Polish periphery as a center of strongly manifested catastrophic premonitions about the approaching Second World War in the interwar period. The text also examines the opposition center-periphery from the position of postmodernism and comes to the conclusion that the created peripheries are gaining more and more importance, even beginning to redefine the Center.

Keywords: Polish literature, Interwar period, Postmodernism, Periphery, Center, Catastrophism

¹ Изследването е част от научноизследователска дейност, осъществявана по проект „Усещанията за застрашена Европа в културата и литературата на България, Украйна, Полша и Чехословакия“, № КП-06-Н60/2 от 16.11.2021 г. с ръководител доц. д-р Мариета Гиргинова.

Категорията пространство е обект на изследване на редица природни, хуманитарни и други науки. Още през Античността Аристотел подчертава важността на мястото чрез принципа за неговото единство, част от структурата на древногръцката драма. Пространството в художествения текст се превръща в основополагащ елемент за всяко литературно произведение, тъй като то може да бъде натоварено с функции да потвърди или отрече заложи в текста представи. През различните културно-исторически епохи обаче пространството добива важност не само като иманентно за текста, но и като място на създаване, което навлиза в творбата. В периодите на военни конфликти и/или засилени миграции и емиграции пространството на създаване на текста преживява динамика, решаваща за неговото разбиране. В съвременната епоха „мястото става основен фактор в анализа на социалните процеси и художествените форми, а понятия като център и периферия, граница и зона, пътища и мрежи се превръщат в неизменна част от научния инструментариум“ (Серафимова/Serafimova 2018: 9). Опозицията център – периферия е основополагаща за разбирането на полската литература от периодите между двете световни войни и постмодернизма.

Настоящата статия анализира и съпоставя опозицията център – периферия, разгледана в контекста на междувоенния период и в периода на полския постмодернизъм. Тя е поделена на две основни части според разгледаното време. В първата част текстът представя полската периферия като център на силно проявени катастрофични предчувствия за наближаващата Втора световна война през междувоенното двадесетилетие. Наблюденията върху междувоенния период са предшествани от необходима за разбирането на процесите в него историческа ретроспекция. Втората част от текста показва търсенията на постмодерния човек от периферията във връзка с мястото му спрямо ситуирания по нов начин център в света, преобръщането на йерархичните модели, преосмислянето на европейското геокултурно пространство.

Междувоеното двадесетилетие в Полша е време на плурализъм в литературата. Появяват се множество отделни литературни групи, заявяващи вижданията си за изкуството чрез литературни манифести, а „конкуренцията става освен междуличностна и междугрупова“ (Карагьозов/Karaguzov 2019: 22). Творците от периода се разграничават не само от предходниците си, но и от съвременниците си. Въпреки многото естетико-идейни различия на отделните литературни групи, при по-обстоятелствен анализ на произведенията им може да се открият „множеството общи знаменатели, приобщаващи ги към единния в своето многообразие литературен процес на Втората Жечпосполита“ (Карагьозов/Karaguzov 2019: 22). Общ интерес за голяма част от литературните групи е интересът към градовете, като по този начин „[и]зпъква спецификата на неповторими като история и колорит региони“ (Григорова/Grigорова 2018: 2). Така освен чрез плурализма на литературата, който може да бъде приет като разколебаване на идеята за обща литературна насоченост („литературен център“), разколебаването на центъра се проявява и чрез засилването на позициите на отделните териториални региони („периферии“). По този начин периодът между двете световни войни в Полша активизира ролята на полската периферия.

Множеството миграции и емиграции по време на Първата световна война и след нея засилват важността на мястото на създаване на литературното произведение за неговото пълно разбиране. Това оценностяване на местата не е необичайно явление, а е закодирано в човешки представи, тъй като, както пише румънският философ и културолог Мирча Елиаде в книгата си „Сакралното и профанното“:

Съществуват привилегирани места, качествено различни от другите: родният край, мястото на първата любов, някоя улица или кътче от първия чужд град, посетен в младостта. Всички тези места притежават, дори за откровено най-нерелигиозния човек, особена, „уникална“ стойност:

те съставляват „светите места“ на неговата лична Вселена. (Елиаде/Eliade 1998: 16)

През полското междувоенно двадесетилетие именно гласът на творците от периферията, отстояващи и изобразяващи своите „свети места“, е много силен. Точно писателите, израснали в места, пропити с историческа памет, и често живеещи в мулти-културни общности (поради честата граничност на тези места), чрез творбите си успяват да уловят и изкажат най-пълно зараждащата се втора световна катастрофа. Най-ярък пример за такъв тип творци от междувоенния период са поетите от литературната група „Волин“, развила се в териториите на някогашните полски Креси.

За да разберем тези процеси, е необходима кратка историко-културна ретроспекция, която да поясни тяхната позиция в териториалната история на Полша. През 1386 г. е създаден Полско-литовски съюз чрез лична уния между Полша (тогава Кралство Полша) и Литва (тогава Велико литовско княжество, в състава на което влизат територии на днешните Литва, Украйна и Беларус). През 1569 г. двете страни официално сключват уния, с която създават държава, уникална за времето си по държавно устройство, наречена Полско-литовската държава или Жечпосполита на двата народа. Тя бива управлявана от общ крал (от 1573 г. избран, пожизнен и ненаследствен), сейм и сенат и има единна парична единица. Полският народ, език и култура обаче в този съюз са възприемани за превъзхождащи като носители на християнската култура, тъй като литовците последни в Европа приемат християнството. На този фон постепенно започват настроения на неравноправие между двата народа, но чрез една от целите да се намали напрежението между тях и да се урегулират правата на населението, на 3 май 1791 г. се създава първата писмена конституция в Европа и втората в света. Тази мярка обаче не успокоява неприятелските настроения между народите на Кралство Полша и Великото литовско княжество, и те изкрystalлизират през по-късните векове. Но въпреки противоречията на различни обществени

и културни нива между двете държави „накрая винаги е надделявал върховният интерес и схващането, че Унията е ползотворен съюз и за двете страни“ (Хвалба/Chwalba 2018: 29)². Раздирана от вътрешни конфликти и подложена на множество външни удари Жечпосполита на двата народа претърпява през годините няколко подялби на територията си (1772, 1793), като с последната подялба – между Русия, Австрия и Прусия през 1795 г., тя спира да съществува на картата на света. Следва над стогодишна съпротива с цел възстановяване на територията на Полша, сред която се открояват трите въстания от 1794, 1830 и 1863 г., които са основно реализирани от населението от териториите, попаднали под руска власт при подялбите, а именно териториите на Югозападна Украйна и историческа Литва (днешна Литва и Беларус). Както съвременните изследователи на темата Наталия Томашева и Лукаш Волски пишат: „Бунтовнически центрове, както и тайни подземни групи, кръгове за независимост се формират не само в централните части на Първата Жечпосполита, но и в превзетите територии“³ (Tomaszewska, Wolski 2016: 93)⁴. Преди Първата световна война обединението на населението от тези територии се оформя „във връзка със съществуването на антагонизъм спрямо Кралство Полша (конфликт център – периферия)“ (Januszevska-Jurkiewicz 2013: 42), като този процес се засилва през по-късните периоди и превръща споменатите територии, наречени от поляците Креси, във важен политически и социокултурен концепт за Полша.

Понятието *Креси* не е синоним на понятието *пограничие*, макар и двете да имат и географско значение. Те са географско-историческа и аксиологическа реалия и както пояснява Богуслав Бакула:

² Текстът е публикуван със съкращение на български в превод на Юлиян Божков (Chwalba 2018: 29).

³ Териториите, попаднали под Руска власт при подялбата на Жечпосполита, намиращи се между източната граница на Кралство Полша и границите на самата Жечпосполита преди 1772 г.

⁴ Всички преводи от полски език в текста са мои, В. Н.

„Креси“ се третира като феномен в полето на колективната памет и най-вече националната аксиология, докато понятието „пограничие“ е принципно неутрално и не буди подобни асоциации. Пограничните зони са навсякъде, където се срещат съседи, докато „Креси“, принадлежащи към сферата на съзнанието и националната идеология, са същевременно в центъра и навсякъде“. (Bakula 2006: 15–16)

През различни исторически периоди с понятието *Креси* са обозначавани различни територии, макар в самото начало на използването му то да е означавало военни охранителни позиции. До XVI в. неговото териториално разбиране е по-широко и се отнася до:

... цялата югоизточна и източна граница на Република Полша, разделяща историческа Литва и литовска Украйна от Московското херцогство [...] В по-късния период на пограничието – през XVII, XVIII и нач. на XIX в. – има предвид само югоизточната граница на бившата Жечпосполита на двата народа. Тази гранична линия минава през североизток, от устието на река Роси към река Днепър до устието на река Синюхи до река Бо и по-нататък – на запад и югозапад, чак до Днестър. (Zasztowt 2014: 111)

В периода на подялбите понятието *Креси* не включва областта на Галиция и Лвов, попадащи под австрийско управление. Епохата на Романтизма (чието рождение тръгва от т.н. Литовска и Украинска школа) разширява и развива понятието, като към историческите и териториалните му измерения прибавя още митологични и културологични, и така го превръща в основополагащ концепт, изграждащ полското национално самосъзнание. Тези територии се превръщат в стража на християнството, след като осуетяват:

Нападенията на татари и турци или други народи и държави отвъд източната граница на Първата Жечпосполита,

представляващи реална заплаха през вековете, допринасят за създаването на убеждението за изключителната роля на Кресите не само като защита на територия на Жечпосполита, но и като опора на християнството. (Tomaszewska, Wolski 2016: 89)

Кресите са натоварени и с ирационални характеристики в самосъзнанието на поляците. Превръщат се в митопораждаща и ритуализирана територия и захранват Романтизма.

Неслучайно полският романтизъм възниква въз основа на културата на литовската, украинската и беларуската граница, в резултат на комбинация от редица решаващи фактори, между които са духовният свят и чувствителността на литовците – „последните езичници“ в Европа, елементи от народните традиции на украинци и беларуси, присъстващи в произведенията на Мицкевич, Словацки, Гошчински, Малчевски и Залески. В крайна сметка романтизмът черпи от езическия светоглед и ритуалното отношение към света, чийто източник са източните полски земи. (Grigorova 2013: 83)

В тях възникват митовете за Кресите като територия на детството, като загубената Аркадия (който Милош въвежда), земен Рай, пространството на случване на магическите обреди. Много от най-важните представители на полската култура и политика са родени именно там – Адам Мицкевич, Юлиуш Словацки, Чеслав Милош, Тадеуш Кошчушко, както и една от най-важните, и в същото време противоречиви, личности в полската история – Юзеф Пилсудски. Кресите се превръщат във вдъхновение за много от най-известните полски художници, сред които Ян Матейко, Юзеф Бранд, Станислав Качор-Батовски и др. Те са и място на подем на значимата за развитието на катастрофичното течение литературна група „Волин“, чиито текстове най-ясно предвещават настъпващата през 1939 г. световна катастрофа.

През междувоенния период „местата, свързани с района на Кресите, провинциите и покрайнините на Полша, стават поетично активни“, в резултат от „разочарованието от цивилизацията“ (Wolski 2007: 254). Именно техническият напредък и засилването на важността на градовете през междувоенния период създават у човека чувство на загуба на връзката му с природата, с първичното. Това усещане, нарастващо на фона на различни по естеството си кризи в Европа (икономическа, политическа и социална), благоприятства за развитието на катастрофизма и търсенето на вдъхновение в провинцията.

В началото на 30-те години на XX в. сред множеството литературни групи се откроява споменатата вече група от периферията – „Волин“, сформирана в град Ровно, обединяваща поети от град Волин и околността. Сред представителите на групата „Волин“, наричани още волински катастрофисти, са Зузанна Гинчанка (1917–1944), Вацлав Иванюк (1915–2001), Чеслав Янчарски (1911–1971), Зигмунт Ян Румел (1915–1943), Юзеф Лободовски (1909 – 1988), Владислав Милчарек (1916–1993), Стефан Шайдак (1910–2004) и Ян Шпиевак (1908–1967). Те внасят в поезията мистериите на украинските думки и показват сложната съдба на населението от региона.

Зузанна Гинчанка, с истинско име Зузанна Полина Гинзбург, е най-митичната фигура от група „Волин“. Родената в Киев, поетеса, с еврейско потекло, отраства в Ровно (тъй като там се преселва семейството ѝ, което бяга от Гражданската война в Русия), който по това време се възприема за пресечна точка на „тръгналите на Изток и тези, които искат да се завърнат възможно най-скоро в сърцето на Европа“ (Ratuszna 2019: 518). Самият живот на Гинчанка може да послужи за основа на литературна творба. Еврейка по произход, възпитавана в образовано рускоговорящо еврейско семейство, поетесата сама избира да създава творчеството си на полски език. Тази мултикултурност, с която се сблъсква, предопределя затруднената ѝ самоидентификация, която се превръща и в един от основните мотиви в творчеството ѝ. Докато се укрива по време на фашисткия терор

в Полша, тя е арестувана и екзекутирана в Краков през 1944 г. Въпреки че издава една-единствена стихосбирка „За кентаврите“ („O centaurch“) – тя се оказва сензация.

Чрез характерната за стиховете ѝ динамика (граматични и лексикални повторения, неологизми, сравнения и ирония) тя успява да улови в творчеството си преминаващия миг. В стихотворението си „Агония“ („Agonia”)⁵, в което лирическият Аз се обръща директно към Европа, тя констатира започналия вече процес на разпад на Стария континент и допълва, че „присъдата е постановена тайно“ и няма връщане назад:

нищо не може да те спаси
нищо не може да те защити:
умираш, стара Европо
тананикаш като труп с патос
„– За Франция, – за Англия, – за Германия, – за Литва!!!“
[...]
– Ти умираш, стара Европо!

Гинчанка предусеща събитията, съпреживява ги и ги запечатва, като успява да покаже не само резултата от тях, но и процеса на тяхното случване. Чрез поезията си тя казва истината във времена, които са изключително опасни, тъй като „надделяват фашистка Германия и Съветска Русия. Старата, демократична Европа изглежда безпомощна и сякаш парализирана, мъртва“ (Wilkoń 2016: 89). Поетесата прозорливо успява да покаже наближаващата опасност, която в близко бъдеще ще помете цяла Европа, и така много отчетливо се вписва в катастрофичното течение през периода.

Юзеф Лободовски е най-ангажираният политически творец от представителите на „Волин“. Освен чрез множеството статии в едноименното списание на групата, той представя Украйна и трагичната ѝ история и в поезията си. Роден в района на Сувалки,

⁵ Вж. Ginczanka, Z. *Agonia*. Dostępne na <https://poezja.org/wz/Zuzanna_Ginczanka/29131/Agonia>. [31.01.2023].

през 1937 г. приема поканата на тогавашния воевода на областта на Волин и успява да опознае отблизо украинците, на чиято съдба и история посвещава голяма част от стиховете си. Пребиваването му там му помага да разбере по-добре „социалните проблеми, произтичащи от мултикултурализма на тази област и конфликтите, свързани с него, което се пренася директно в неговия избор на преводи и поезия“ (Choma-Suwała 2019: 74).

Музикалността е една от знаковите характеристики на поезията му, а апокалиптичните визии за света, които той изобразява и за които предупреждава, го сближават с останалите представители от течението на катастрофизма. В стихотворението си „Последно“ („Ostateczne”)⁶ от сборника „Разговор с отечеството“ („Rozmowa z ojczyzną”) той изобразява невъзможното връщане назад, при което единствената възможност е да продължиш по пътя, макар да не знаеш какво ще ти донесе той:

И няма вече избавление, няма вече спасение
само тази нощ е, о, братя
тази нощ изпълнена с отчаяние,
има само дълга пътека, по която си започнал да крачиш в
младостта си
и по която вървиш със затворени очи без светлина и без
посока.

Стихотворението ситуира четящия в разгара на действието. Това не е просто предупреждение, че нещо ще се промени, това е отбелязване на самото случване на промяната. Животът е показан като едно непрестанно движение, но без яснота за край и пристан. Сякаш е едно лутане в търсенето на нещо невъзможно – на отказаното спасение.

Темата за отношението между поляците и украинците интересува и поета Зигмунт Ян Румел от групата на „Волин“. Чрез

⁶ Вж. Łobodowski, J. Ostateczne. – W: *Rozmowa z ojczyzną*. Warszawa: F. Hoesicka, 1935.

творчеството си той спокойно може да бъде обявен за пророк, провиждащ бъдещето на полско-украинските отношения.

Детството и юношеството на поета преминават в района на Волин, макар по-късно да се премества във Варшава. Непрекъснатото пътуване между Варшава и Волин, макар и в двете места да развива конспиративна дейност, предопределя и в неговото творчество основният мотив да бъде за идентичността и търсенето на своето място в света. Командир в Селските батальони в района на Волин, той организира партизански отряди за отбрана на местното население от нападенията върху него от членовете на Украинската въстаническа армия, фракция на Организацията на украинските националисти. Убит през 1943 г. във Волин при опит да преговаря с украинските националисти⁷. В творчеството си Румел показва сложните взаимоотношения между поляците и украинците в тези територии.

Чувството на самотност и болезнено съществуване, характерни за творчеството на Румел, въвеждат в катастрофичната тематика. А интересът му към историята на Украйна и изобразяването на трагичните моменти от нея допълнително засилват апокалиптичната образност. В стихотворението „Изземване“ („Zajazd”)⁸, отправящо към полско-украинските отношения от 1918 г., поетът създава представата, че разказаното не е останало в миналото:

⁷ Организацията на украинските националисти, която набира привърженици още през междувоенното десетилетие, развива конфликта с Полша по време на Втората световна война, тъй като целта ѝ е създаване на украинска държава в областта на Малополша и Волин. Последниците от тези действия обаче са множеството убийства сред населението от тези територии, като най-известното, от които е т.нар. Волинско клане от 1943 година, в което загиват хиляди поляци и мирно украинско население. За това събитие, едно от най-трагичните в украинско-полските отношения, разказва и филмът „Волин“ (на полски Wołyń) от 2016 г. на полския режисьор Войчех Смажовски.

⁸ Вж. Rumel, Z. *Zajazd*. Dostępne na <<http://rumel.bpprapad.pl/index.php/zajazd>>. [31.01.2023].

През нощта дойдоха въоръжени пред къщата —
С брадви сечаха портата...

[...]

Кървава следа... Писък!... Искрят искри!

[...]

Прозорецът в градината! Спаси! Убийство!... После гората...

През нощта дойдоха въоръжени пред къщата ...

Макар Румел да не издава стихосбирка приживе, поезията му се вписва в катастрофичното течение и може да бъде наречена пророческа. Сам участник във въоръжени битки през междувоенния период, поетът от „Волин“ Вацлав Иванюк също се вписва чрез творчеството си в катастрофичното течение и в тематиката на полско-украинските отношения. Поет, литературен критик, преводач, редактор, той публикува множество текстове, но през 1938 г. създава стихотворението „Апокалиптичен ден“ („Dzień apokaliptyczny”)⁹, с което подобно на Румел, описва разрухата от полско-украинските конфликти, която, за съжаление, по време на Втората световна война отново става реалност:

Земя, земя на детството! —

Признавам си с тихо съжаление. —

В църкви с остри кули

Ян сънувал последен сън.

Над руините на паднали храмове

дух се скита от Йерусалим,

и гънките на дрехата развлечени

влачат кървящ сън.

Показвайки разрушения образ на света и погубването на светостта, поетът сякаш иска чрез изкуството да накара четящия да преживее тази болка, за да може да разпознае зараждащите

⁹ Вж. Iwaniuk, W. *Dzień apokaliptyczny*. Dostępne na <<https://bit.ly/3kWSCag>>. [31.01.2023].

се черти на апокалипсиса в реалния живот и да му попречи да стане реалност.

Град Волин и районът около него, част от митичното пространство на Кресите, се превръща във важен източник на вдъхновение за полските творци. А през 30-те години на XX в. със зараждането и дейността на литературната група „Волин“ периферията е един от най-важните центрове на полския катастрофизъм.

Опозицията център – периферия не само продължава да вълнува съзнанието на писателите и след Втората световна война, но тя не престава да е актуална и след това. За разлика обаче от междувоенния период, в който периферията се явява изразител на най-ярките предчувствия за наближаващата катастрофа, в епохата на постмодернизма (засилено действащ от 90-те в полската литература) опозицията център – периферия изпълнява други функции – преосмисля разбирането за границите и определя мястото на човека спрямо Центъра.

Още през 60-те години на XX в. в книгата си „Родната Европа“ („Rodzinna Europa“) полският писател нобелист Чеслав Милош разсъждава върху историческите процеси, случили се в Европа, и опитва да обясни мисията на поета от периферията, тъй като според него:

Европа е една цялост в динамично равновесие и именно вътрешното ѝ движение е причина отделните градове, общества, страни и т.н. да могат да западат, да излизат начело... с други думи да губят и придобиват значение. В крайна сметка целта на поета е от самото начало да докаже, че Вилнюс – един град от периферията, е също толкова или дори по-европейски от Париж. (Милош/Miłosz 2012: 18)

Милош не само се бори за равнопоставеността на перифериите спрямо центъра, а дори издига тяхното място и значение, за него те

„имат специален статут, защото могат да привлекат вниманието към провалите на центъра“ (Bill 2012: 143) и „маркират правото си на място в литературната йерархия именно чрез оригиналността на своите критични изказвания“ (Bill 2012: 143).

Опозицията център – периферия е основополагаща за епохата на постмодернизма в полската литература. Но за разлика от междувоенния период в Полша, в който тя е разглеждана вътренационално (център – периферия, осмислени в контекста на току-що възстановената след Първата световна война полска държава), то през постмодернизма опозицията се разглежда между отделните националности в контекста на преосмисленото европейско пространство. През постмодернизма опозицията център – периферия е най-ярко представена чрез идеята за Средна Европа, като апогейт на тази идея е през 80-те години на XX в., когато поради историческите обстоятелства средноевропейското пространство „става обект на силна идеализация и апология и прераства в истинска културна утопия“ (Бурова/Burova 2020: 8), тъй като:

Нейни автори са преди всичко източноевропейските писатели емигранти, принудени от идеологическите обстоятелства в родните си страни да ги напуснат и да живеят и публикуват на Запад. Всъщност възходът на идеята за Средна или Централна Европа в тъкмо този момент се дължи в голяма степен на необходимостта авторите емигранти да обяснят източноевропейския опит на Запада. (Бурова/Burova 2020: 8)

Именно за сложната релация между център и периферия пише и полският писател постмодернист Анджей Сташук в есето си „Корабен дневник“ („Dziennik okrętowy”), което се превръща в своеобразна лична география на героя, опитващ се да намери мястото си, да се позиционира, на голямата карта на света. Във времена на сблъсъци с различни култури (вследствие на миграции и емиграции) себеидентификацията на личността се пре-

върща в много важен момент. Човекът трябва да познава добре корените си и миналото си, за да може да опознае добре и себе си. Върху тази себеидентификация разсъждава и Сташук. Да си централноевропейец, за него означава:

... да живееш между Изтока, който никога не е съществувал, и Запад, който е съществувал твърде много. Ето какво означава да живееш „в центъра“, когато този център е всъщност единствената реална суша. Само че тази суша не е постоянна. По-скоро прилича на остров или дори плаващ остров. Еха, даже може и да е кораб, подложен на теченията и ветровете изток-запад и обратно. Страните по света, така както стихииите, са нещо на границата на символа, алегорията и фаталната конкретика. Да живееш на този остров или пък кораб, значи същото, като непрекъснато да очакваш смяна на времето, кръстосвайки острова от бряг до бряг или палубата от борд до борд. (Сташук/Stasiuk 2020: 76).

Търсенето на приликите и разликите с Другия с цел себеопознаване се превръща в иманентна характеристика на Героя на полската литература (а и като цяло на славянските литератури) след Втората световна война. Възможността за пътуване по света, която до 1989 г. е ограничена за тези държави, е нова възможност и дори задължително условие за преоткриване на собственото минало. Неслучайно героят на Сташук от „Корабен дневник“ поставя знак на равенство между миналото и идентичността чрез думите – „Кажки какво си изоставил, а аз ще ти кажа кой си“ (Сташук/Stasiuk 2020: 57). Създаването на лична география е единственият механизъм на следвоенния герой за заявяване пред света. Човекът не е носител единствено на своите лични качества, той се превръща в представител на етническа група, чиито лични географии на членовете се припокриват. Героят на Сташук разкрива, че „неговата Европа“ се състои „[о]т подробности, от дреболии, от няколкосекундни случки, напомнящи филмови етю-

ди, от проблясващи частици, които се вихрят в главата ми като листа на вятър и през тази вихрушка от епизоди просветва картата, просветва и пейзажът“ (Сташук/Stasiuk 2020: 59). По този начин представата за свое и чуждо се активизира и се превръща в иманентна характеристика на личността.

Образът на Рута от романа „Правек и други времена“ („Prawiek i inne czasy“) на полската писателка нобелистка Олга Токарчук също се вписва в спомената опозиция център – периферия. Макар живееща в градчето Правек, намиращо се „в средата на Вселената“ (Токарчук/Tokarczuk 2008: 8), героинята не спира да търси самия му център, реактивизирайки сякаш мита за Икар и вечния порив на човека да знае повече. Приела, че „всичко, което съществува извън границите на Правек, е неясно и преливащо се като сън“ (Токарчук/Tokarczuk 2008: 37), тя продължава да търси границата, за да събуди заспалото усещане за свобода, което носи дълбоко в себе си – „Рута стигна до границата на Правек, обърна се, застана с лице на север и намери в себе си това усещане, което позволява да се минат всички граници, ограничения и порти“ (Токарчук/Tokarczuk 2008: 190). По този начин пътуването се явява вид механизъм за самоидентификация, тъй като, както пише изследователката на славянските литератури Ани Бурова в книгата си „Литературата и фрагментаризираният свят“ – „самоличността се изгражда по маршрутите на пътуванията, на произволните движения, които героят извършва в пространството“ (Бурова/Burova 2014: 173). Движенията, които споменатите герои извършват, са толкова движения в пространството, колкото и движения в себе си. А създаването на лична география и броденето из нейните маршрути е движение както назад, в миналото, с цел опознаване на корените, така и напред, в бъдещето, при изграждането на бъдещия Аз, който се явява резултат от целия натрупан и осмислен минал опит.

Опозицията център – периферия е същностна за разбирането на творбите от полското междувоенно двадесетилетие и полския постмодернизъм. Съпоставката между тях показва как се осмислят категориите център и периферия в тези два литера-

турно-исторически периода. В периода между войните полската периферия се превръща в най-силния източник („център“) на катастрофични представи за бъдещето на човека и света, а в творбите на полския постмодернизъм ясно личат реабилитацията и оценностяването на периферията. И в двата случая има активиране на значението и ролята на периферията, която предефинира центъра при различни историко-политически, геокултурни процеси и обстоятелства и с различни литературни послания.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Бурова 2014: Бурова, А. *Литературата и фрагментаризираният свят*. София: Парадигма. (Burova, A. *Literaturata i fragmentariziraniyat svyat*. Sofia: Paradigma.)
- Бурова 2020: Бурова, А. *Средна Европа в три есета*. София: Лектура, Бохемия клуб. (Burova, A. *Sredna Evropa v tri eseta*. Sofia: Lektura, Bohemia klub.)
- Григорова 2018: Григорова, М. Полската литература между двете световни войни. // *Литературен вестник*, 2018, № 34, 1–2. (Grigорова, M. *Polskata literatura mezhdu dvete svetovni voyni*. // *Literaturen vestnik*, 2018, № 34, 1–2.)
- Елиаде 1998: Елиаде, М. *Сакралното и профанното*. София: Хемус. (Eliade, M. *Sakralното i profannoto*. Sofia: Hemus.)
- Карагьозов 2019: Карагьозов, П. *Полската поезия между двете световни войни*. София: УИ „Св. Климент Охридски“. (Karagyozov, P. *Polskata poezia mezhdu dvete svetovni voyni*. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“.)
- Милош 2012: Милош, Ч. *Родната Европа*. Русе: МД „Елиас Канети“. (Miłosz, Cz. *Rodnata Evropa*. Ruse: MD „Elias Kaneti“.)
- Серафимова 2018: Серафимова, М. *Пространството в литературата*. Велико Търново, „Фабер“. (Serafimova, M. *Prostranstvoto v literaturata*. Veliko Tarnovo, „Faber“.)
- Сташук 2020: Сташук, А. *Корабен дневник*. – В: Бурова, А. *Средна Европа в три есета*. София: Лектура. (Stasiuk, A. *Koraben dnevnik*. – V: Burova, A. *Sredna Evropa v tri eseta*. Sofia: Lektura.)
- Токарчук 2008: Токарчук, О. *Правек и други времена*. София: Делта Ентъртейнмънт. (Tokarczuk, O. *Pravek i drugi vremena*. Sofia: Delta Entarteynmant.)

- Хвалба 2018: Хвалба, А. Полша 1918: възстановяването на изгубената държавност. // *Литературен вестник*, 2018, № 34, 29. (Chwalba, A. Polsha 1918: vazstanovyavanneto na izgubenata darzhavnost. // *Literaturen vestnik*, 2018, № 34, 29.)
- Bakula 2006: Bakula, B. Kolonialne i postkolonialne aspekty polskiego dyskursu kresoznawczego (zarys problematyki). // *Teksty Drugie* 2006, No. 6, 11–33. Dostępne na: <https://rcin.org.pl/Content/51746/WA248_68418_P-I-2524_bakula-kolonial.pdf>. [accessed 30.01.2023].
- Bill 2012: Bill, S. Miłosz w dialogu z literackim centrum świata. // *Poznańskie Studia Polonistyczne Seria Literacka*, 2012, No. 20, 137–148.
- Choma-Suwała 2019: Choma-Suwała, A. Józef Łobodowski w kręgu Awangardy Lubelskiej. // *Teka Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych* 2019, No. 14, 2019, 74.
- Grigorova 2013: Grigorova, M. Fenomen kreacyjny pogranicza: efekty pograniczności w biografii twórczych, historii i geografii literatury. // *POSTSCRIPTUM POLONISTYCZNE* 2013, No. 1, 79–91.
- Januszevska-Jurkiewicz 2013: Januszevska-Jurkiewicz, J. Kresy w myśli polskich elit Wilna i Lwowa w okresie międzywojennym. – In: Zmuda, M. *Dziedzictwo Kresów przeszłość i teraźniejszość*. Kraków: Wydawnictwo „WAM“.
- Ratuszna 2019: Ratuszna, H. Poezja jak fotografia – o wierszu Zuzanny Ginczanki. – In: Janicka, A., C. Kiss, B. Olech. *Przemiany dyskursu emancypacyjnego kobiet*. Seria II, Perspektywa polska. Białystok 2019.
- Tomaszewska, Wolski 2016: Tomaszewska, N. & Ł. Wolski. Rola Kresów w drodze Polski do wolności. Rys historyczny i współczesne rozumienie tożsamości kresowej. – In: Litwin-Lewandowska, D., K. Bałkowski. *W walce o wolność i niepodległość Polski*. Lublin: Wydawnictwo Naukowe TYGIEL.
- Wilkoń 2016: Wilkoń, T. *Katastrofizm w poezji polskiej w latach 1930–1939 Szkice literackie*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Wolski 2007: Wolski, J. Gwałtowny rytm zmieniających się obrazów: krajobrazy wołyńskie w poezji Wacława Iwaniuka. – In: Вольський, Ян. *Збірник праць*, № 3: Українсько-польські відносини вчора і сьогодні. „ТО НТШ Rada“, 254–263.
- Zasztowt 2014: Zasztowt, L. Kresy w polskiej pamięci i tradycji – kilka uwag historycznych. – In: Nikžentaitis, A., M. Kopczyński. *Dialog kultur pamięci w regionie ULB*. Warszawa: Muzeum
- Historii Polski, 111. Dostępne na: <<https://cutt.ly/W9F11wP>>. [accessed 30.01.2023].